

HUGHLET WARJRI
KA
SYNSHAR-KHADAR
BAD U
NONGSHONG SHNONG

RS 2.50

**KA SYNSHAR KHADAR
BAD
U NONGSHONG SHNONG**

....

Jingkdew

LYNNONG

.... SLA

1. Synshar Khadar- Balci ?	1
2. Kaei ka Ri ?	2 — 3
3. Ki Lynti Synshar	3 — 5
4. Ka Synshar Paidbah	...	5 — 6
5. Ka Konstitiwshon	7 — 8
6. Ki Jait Sorkar	8 — 9
7. Ki Seng Sain Pyrthei	9 — 12
8. Ka Ri India	13 — 15
9. Ka Konstitiwshon ka Ri India	15 — 16
10. Ka Ri India bad ki Jylla jong ka	16 — 18
11. Ki Tnat Trei Kam	19 —
12. Ki Dorbar Thaw Ain	20 — 23
13. Ki Khlieh Nongsynshar	23 — 24
14. Ka Sorkar bad Kumno la pynlong ia ka	25 — 27
15. Ka Jingjied Nongmihkhmat	28 — 29
16. Ka Distrik Konsil	29 — 32
17. Ka Mekhalaia	33 — 35
18. Ki Hok bad ki Kamram u Nongshongshnong	36 — 38
19. Ki Jylla hu Ri India bad ki Nongbah jong ki	39 — 40
20. Ka Seng Lang ka Pyrthei (U N O.)	40-42

SHIKYNTIEN

Kano kano ka ri kaba kham shai bad kaba kham roi sha khmat ka dei ka ri ha kaba ki briew jong ka ki long kiba la nang ban pule bad thoh. Kane ka long ka jingshisha kaba khraw. Kumta kano kano ka ri ka ialeh shitom ban pynroi ia ka jingnang pule bad thoh hapteng ki briew jong ka. Kawei na ki plan ban poi sha kane ka thong ka long ban ai jinghikai ia kiba la san kibym pat nang pule bad thoh. Kane ka long ruh ka jingagnud bad ka jingialeh jong ka Sorkar India bad ka sorkar jylla jong ngi.

Don napteng ki brlew jong ngi kiba la shim ia kane ka lad. Ki la myntoi da kaba ki la nang ban pule bad thoh. Hynrei ki dang donkam hi ban pule bad thoh khnang ba kin nang roi bad nang iar ka jingtip. Dei na ka bynta kiba kum ma ki ba la thoh ia kane ka kot kaba rit— KA SYNSHAR KHADAR BAD U NONGSHONG SHNONG.

Kyrmen ba kane ka kot kan long shisha ka jingmyntoi ia ki bad ia kiwei pat ki nongpule kumjuh.

“Ngin kiew sha khlich, shaphrang ngin mih
Umpohliew jingstad ngin iadih.”

Malki, Shillong,
Iaiong, 18, 1981.

Hughlet Warjri.

LYNNONG 1

SYNSHAR KHADAR-BALEI ?

Ka synshar khadar kam long kaei kaei kaba thymmai. Ka la don naduh kulong kumah. Ha kano kano ka shnong, ka ri ne ka jaitbynriew ka synshar khadar ka don. U briew u sngewthuh ba um lah ban shu im kumto khlem ka synshar khadar. Kumta naduh hyndai kulong kumah ki don ki nongsynshar. Teng teng ka jaitbynriew ka thung nongsynshar da kino kino ki briew kiba donbor bad kiba khlain. Don pat kiba pyniaid ia ka niam ka rukom ki long artad ki nongsynshar. Don pat ki briew kiba wan long briew ha ka rukom kaba phylla. Kumta la tang syiem noh ia ki.

Ka synshar khadar ka la don naduh kulong kumah bad ka la neh kumta haduh mynta. Kan dang don katba u briew u dang don. Kumta ngim lah ban lait na ka. Ka don bad ngi man ka sngi, ka don bad ngi ha ki bynta ka jingim jong ngi baroh. Ngim lah ia id lait ia ka.

Kumta ka synshar khadar ka ktah shibun ia ngi. Kum ki nongshongshnong, ka long kaba don kam eh ba ngin tip shaphang jong ka. Kumno ka trei kam, kumno ka ktah ia ngi, kiei ki kamram bad kiei ki hok jong ngi. Ka jingsngewthuh ia ka synshar khadar kan iarap ia ngi ban long ki nongshongshnong kiba larkam ha ka shnong ka thaw.

To ngin pule ban tip shaphang jong ka.

LYNNONG 2

KAEI KA RI ?

Ngi don la ka ri. Ngi ju pyndonkam khah khah ia ka ktien 'Ri'. Ngi ju ong ka ri India, ka ri Bilat, ka ri Amerika bad kumta ter ter. Aiu ngi sngewthuh da kane ka ktien ?

Ha ka synshar khadar kane ka ktien ka don la ka jingmut ba kyrpang jong ka. Haba ngi pyndonkam ia ka, ka mut bad ka thew ba kata ka jaka ne ka ri ka dei ban don ha ka ia kine ki jinglong:

1. Ka dei ban don la ki jong ki pud sawdong.
2. Ka dei ban don ki briew kiba shong ha ka.
3. Ka dei ban don la ka Sorkar ban synshar khadar ; bad
4. Ka dei ban don ia ka bor halor lade ban synshar halor ki briew jong ka. Kam dei ban shah synshar ha kiwei pat ki ri ne jaitbynriew.

Kane ka long ka jingmut ba shisha jong ka ktien 'Ri'.

Napdeng kitei ki mat, ka mat kaba saw ka long kaba kham donkam. Khlem kane, ki lai tylli ki mat ba ha khmat kin ym don jingmut satia. Ban ai nuksa: baroh ngi tip ba ka Ri India ka la don hapoh ka jingsynshar u Phareng. Ha kata ka por dei ka Sorkar Bilat kaba bat ia ka bor synshar. Ka Ri India ka hap hapoh ka jingpyniaid jong ka nadong shadong. Kumta ka Ri India kam shym don ia ka bor kumba la kdew ha ka mat kaba saw haneng. Ha ka snem

1947 pat, ka Ri India ka la ioh ia ka jinglailuid.
Ka la la ioh ia ka bor ban synshar hi ia la ka
Ri. Kam hap shuh hapoh ka Sorkar Bilat.
kumta ka la long ka 'Ri' kaba paka nadong
shadong.

Hanrei ha ki jingiakren ngi ju ong ruh "Ri
Khasi", "Ri War", "Ri Bhoi", bad kumta ter
ter. Ka ktien "Ri" hangne ka shu mut "ka
jaka", "ka thain". Kam kit ia ka jingmut jong
ka ktien "Ri" ba la batai haneng.

Hadien ba ngi la sngewthuh ia ka jingmut
jong ka ktien "Ri" ngi lah mynta ban poi sha
kawei pat ka bynta.

LYNNONG 3

KI LYNTI SYNSHAR.

Haba kano kano ka jaitbynriew ka la ioh
ia la ka Ri, ka la ioh ruh la ka bor synshar.
Ka shong ha ka da kano ka lynti synshar ka
sngew dei ban shim. Ki don katto katne ki lynti
ba la shim ha ka synshar khadar. Kine ki long :

1. KA JINGSYNSHAR SYIEM : (Monarchy)

Kane ka rukom synshar ka long kaba la rim
bha. Ha kane ka rukom synshar u syiem bad ka
jing jong u ki long ki khlieh duh jong ka syn-
shar khadar. Ha ki por mynshwa ki syiem ki
bat ia ka synshar khadar bad ki long kiba don-
bor shibun. Hyurei katba nang mih ki por, la
nang pynduna ia ka bor ki syiem. Mynta hi ki
syiem kim don bor shuh. Ki sah tang ka kyrteng

bad ka kyrdan. Ia ka bor synshar la bat da ki nongmihkhmat ki paidbah. Kumne ka la long ha ka Ri Bilat mynta.

2. KA JINGSYNSHAR UWEI U BRIEW : (Dictatorship)

Ha kane ka rukom synshar don tang uwei uba bat tang ha lade marwei ia ka bor synshar bad u long u lah duh ha ka Ri baroh kawei. Kiba kum kine ki briew ki long ki jait briew kiba eh, kiba khlain bad kiba shykhei. Dei namarkata ka daw ba ki ioh ban bat ia ka ri baroh kawei ha ka kti jong ki. U Benito Mussolini u la long u nongsynshar marwei jong ka Italy ha ka snem 1922. U Adolf Hitler pat u la long u nongsynshar marwei jong ka Germany ha ka snem 1933.

3. KA JINGSYNSHAR KOMUNIST : (Communism)

Ha kane ka rukom synshar ia ka Sorkar la thaw tang da kawei ka Seng Sain Pyrthei. Ka Sorkar ka long kaba don bor lut nadong shadong bad baroh ki nongshong shnong ki dei ban kohnguh beiti ia ka jingong ka Sorkar. Ki briew kim don hok ban seng ia kawei pat ka seng sain pyrthei. Kim don hok ban kren pyrshah ne kdew kti ia ka Sorkar. Kim lah ban kam kynti ia kano kano kano ka jingdon jingem jong ki. Kim lah ban seng ia ka kharkhana la jong. Kine baroh ki dei jong ka Sorkar.

4. KA SYNSHAR PAIDBAH : (Democracy)

Kane pat ka rukom synshar ka long kaba

mar pyrshah ia katei ka rukom synshar kaba lai. Ia Sorkar ne ki nongsynshar la jied hi da ki paidbah. Kane ka rukom synshar ka iaid kam bha ha ka pyrthei mynta. Ngin iakren kham bniah shaphang jong ka ha ka lynnong kaba bud.

LYNNONG 4

KA SYNSHAR PAIDBAH.

Ka Demokrasi lane ka synshar paidbah ka dei ka rukom synshar da ki paidbah nongshong shnong. Kam mut ba ki paidbah ki synshar hi. Ka jingmut ka long ba ki paidbah ki ioh ia ka bor ban jied hi ia ki nongsynshar. Ia kane ka bor ban jied la ai ha u paidbah. Ym don synshar paidbah. Ym don synshar paidbah khlem kane ka hor u paidbah.

Ha kane ka rukom synshar dei tang u paidbah uba don ka bor ban synshar kat kum ka mon jong u. Uwei u President ka Amerika, u Abraham Lincoln, u batai shaphang ka Demokrasi ba ka long 'Ka jingsynshar jong u paidbah, da u paidbah bad na ka bynta u paidbah.'

Kane kam mut ba u paidbah hi da lade u shim ia ka jingsynshar. U paidbah um synshar da lade. U paidbah u synshar lyngba ki nongmih khmat jong u. U paidbah u ioh ia ka bor ban jied ia ki nongmihkhmat kiba u mon. Kita ki nongmihkhmat pat ki sa ioh ban synshar katkum ka mon u paidbah.

La khein ba ka synshar paidbah ka long kaba bha tam eh na kiwei pat ki rukom synshar.

Kane ka rukom synshar ka ai lad ia u paidbah ban iadon kti lem ha ka synshar khadar. Ki paidbah ki bat ia ka bor. Kumta ki nongsynshar bad ki nongmihkhmat ki hap ban trei kat kum ka mon u paidbah. Kumta kane ka rukom synshar ka iada ia ki hok jong u paidbah baroh.

Ha ka synshar paidbah ka don ruh ka jinglailtuid, ka jinglong mar ryngkat bad ka jingiaioh mar ryngkat ha ka synshar khadar. U paidbah u don ka hok ban kren bad pynpaw ia ka mon jong u. Ym don jingiapher hapdeng uba rit bad uba khraw, uba duk ne uba riewspah.

Kawei pat ka jingbha jong ka synshar paidbah ka long ba ka ai jinghikai ia u paidbah. U paidbah u roi ha ka jingtip shaphang ka synshar khadar. Wat ha nongkyndong ki briew ki kylla sngewthuh shaphang ka synshar khadar namar ba ki ioh lad ban iashim bynta ha ka synshar khadar.

Khnang ba ka synshar paidbah kan long kaba jop, ki paidbah ki dei ban long kiba sngewthuh bad kiba shai. Ka bor baroh ka don bad ki. Kumta ki dei ban long kiba tip bad sngewthuh bha shaphang ka synshar khadar. Lada ki paidbah ki long kiba bieja ka synshar paidbah kan nym long kaba jop. Kan nym lah ban poi sha ka jingthmu kumba ka dei ban poi.

Ka synshar paidbah ka don hi la ki jingduna. Wat la katta ka dei hi tang ma ka kaba bha tam ia u paidbah.

LYNNONG 5

KA KONSTITIWSHON.

Kano kano ka seng ka don la ki jong ki jingthmu jong ka. Ka dei ban trei kam ha ka rukom kaba beit bad kaba ryntih. Kumta ka thaw ia ki rul bad ki ain ki kanun khnang ban pyniaid beit iaid ryntih ia ki kam ki jam baroh.

Ka ri ka long ha kajuh ka rukom. Ka dei hi ka seng. Ka don la ki jong ki jingthmu jong ka. Ka Sorkar ka thmu barabor ban shakri ia ki briew jong ka. Khnang ba kan lah ban shakri khambha ia ki paidbah ka dei ban trei ia ki kam ki jam jong ka ha ka rukom kaba beit bad ryntih. Kumta ka ruh ka thaw la ki jong ki ain ki kanun. Ia kine ki ain ki kyndon pyniaid kam la thoh ia ki ha ka kot. Ia kata ka kot la khot ka Konstitiwshon.

Ha ka Konstitiwshon la buh riang ia ki ain ki kyndon Kumno ban pyniaid ia ka synshar khadar. Ha ka sorkar ki don shibun ki tnat trei kam. Ka konstitiwshon ka bynta ia ki rukom trei kam jong kine ki tnat baroh. Ka Konstitiwshon ka bynta ruh ia ka bhah trei kam jong ki jylla. Ka Konstitiwshon ka buh khamtam eh ia ki hok bad ki kamram u nongshong shnong Dei ha ka Konstitiwshon ba u nongshong u pynshong nongrim ia la ki hok bad ki kamram jong u.

Baroh ki Konstitiwshon jong ki ri ha ka pyrthei hi ki long kiba la thoh. Hynrei ka don ruh ka Konstitiwshon kaba khlem thoh. Ka Konstitiwshon ka ri Bilat ka long kumta. Ha

ri Bilat ki ain ki kyndon jong ki ki long da ki riti ki dustur kiba la don naduh mynba rim ba jah. Kine ki riti ki dustur ki trei kam ha ki kam ki jam ba manla ka sngi. Baroh ki briew ki pdiang ia ki. Kumta ki neh ki sah kum ki ain ki kyndon ka Konstitiwshon.

LYNNONG 6

KI JAIT SORKAR.

Ha ka synshar paidbah ki don ki rukom synshar kiba pher. Don ki ri kiba don ar Sorkar, ka Sorkar Pdeng (Lane ka Sorkar kmie) bad ki Sorkar Jylla. Don pat ki ri kiba don tang ka Sorkar pdeng.

Ha ka ri kaba don lang ka sorkar kmie bad ka sorkar jylla ia ki bor synshar la phiah la kajong kajong. Ka sorkar kmie ka don la ki jong ki kam bad ki bor. Ki sorkar jylla ruh ki don la ki jong ki kam bad ki bor jong ki. Kawei ka sorkar kam lah ban shim noh ia ka ka kam bad ka bor jong kawei pat. Ha ri India ngi don kum kane ka rukom synshar.

Don pat ki ri kiba don tang kawei ka sorkar. Ki don tang ka sorkar pdeng. Ha kane ka rukom synshar baroh ka bor ka don tang ha kawei ka sorkar. Katei ka sorkar ka trei bad ka pyniaid lut ia ki kam ki jam ha ka ri baroh kawei. Kum kane ka rukom synshar ka don ha ri Bilat.

Ka don sa kiwei kiwei pat ki rukom synshar. Kawei ka long ka rukom synshar lyngba ki ministar. Katto katne na ki dkhot ka Dorbar

Thawain ki long ki ministar. Ma ki ki pyniaid ia ka synshar khadar. Namar ki dei ki dkhot ka Dorbar Thawain kumta ki hap hapoh ka Dorbar Thaw Ain. Ki neh ha ka kam Ministar katba ka Dorbar Thaw Ain ka dang ibit ia ki ban pynneh. Na ka bynta ki kam ba ki leh, ki dei ban jubab ha ka Dorbar Thaw Ain. Ia kane ka rukom synshar la khot ka Synshar Dorbar Thaw Ain (Parliamentary Form of Government). Ha ri India ngi don kum kane ka rukom synshar.

Kawei pat ka rukom synshar ka long ka jingsynshar President. Ia u President la jied beit da u paidbah. Namarkata, u don ka bor ha lade marwei ban synshar. Um hap hapoh ka Dorbar Thaw Ain. Ka Dorbar Thaw Ain kam donbor halor jong u. Kam lah ban weng ia u. U neh ha ka kam haduh ban da kut ka samoi jong u hi.

Ha kaba synshar khadar pat, u President u jied hi ia ki Ministar jong u. Kine ki ministar ki long tang ki nongtrei u President. Kim dei ki dkhot ka Dorbar Thaw Ain. Kumta ki hap beit hapoh ka jingpyniaid u President marwei.

Ka ri America (U.S.A.) ka shim da kane ka rukom synshar.

LYNNONG 7

KI SENG SAIN PYRTHEI.

Dei ka synshar paidbah kaba la wanrah ia ki Seng Sain Pyrthei. Ha ka synshar paidbah ki paidbah ki don ka jinglailuid ban kren bad pynpaw ia ki jingmut bad ka jingsngew jong ki.

Hynrei ban leh ia kata marwei lane arngut bad laingut ka long kaba sting, kam donbor ban trei kam. Kata ka pynlong ia ki briew ban ialang lang shikynhun ha kaba kin iamir lang ia kawei jingmut bad ban iatrei lang. Kumta ki seng ia ka seng jong ki. Kumne ki wan mih ki Seng Sain Pyrthei.

Katba nang iaid ki por, ka rukom synshar khadar ka nang san bad nang ih. Kumta ruh ki seng sain pyrthei ki nang san. Mynta ki seng sain pyrthei ki la long ki seng kiba thikna bad paka ha jinglong jong ki. Ki don la ki jong ki nongpyniaid kiba thikna, ki ain ki kanun kiba thikna, ki nongkit kam kiba thikna bad ki nongkyrshan jong ki. Kaba kham donkam eh ka long ba ki don la ki nongrim trei kam bad synshar khadar la ki jong.

Ha ka synshar paidbah ym don jingkhong ba kino kino ki kynhun kin pynlong ia ki seng jong ki. Kumta bun na ki kynhun ki pynlong ia ki seng jong ki. Kane ka pynmih pat bun tylli ki seng sain pyrthei. Namarkata ka daw ngi don bun tylli ki seng sain pyrthei ha ri India.

Hynrei don pat ki ri ki bym don bun tylli ki seng. Kine ki ialeh hi ban iamir lang ha kawei ka shyngkup kaba iar. Ki ialeh ban pyndua ia ki jingiapher. Haba kum kane ka rukom pyrkhath, ka khanglad ia ka jingbun eh ki seng sain pyrthei. Kin don eh tang ar bad lai tylli. Kumta ha ri Bilat bad Amerika ngi shem ba ki don tang ar ne lai tylli ki seng sain pyrthei.

Ki seng sain pyrtnei ki don ar jait. Kawei ka jait ka long ka seng kaba don u pud u sam ha ka ri baroh kawei. Ka jingtrei kam jong ki ka iadei ia ka ri baroh kawei. Ia kine ia khot ki SENG RI lane ki NATIONAL PARTIES. Kawei ka jait pat ka long ki SENG JYLLA lane ki REGIONAL PARTIES. Kine ki seng ki don u pud u sam jong ki tang ha kawei ka jylla ne ka jaka. Ki trei kam ha kita ki pud jong ki.

Ngi lah ban buh sa kawei pat ka jait ha kaba ki seng ki don. Kawei ka jait ka long ka Seng Synshar (Ruling Party). Kawei pat ka long ka Seng pyrshah (Opposition Party). Ka Seng synshar ka dei kata ka seng kaba bat ia ka jing-synshar. Ka seng pyrshah pat ka dei kata ka seng ka bym ioh bat ia ka jingsynsear. Ki dkhot jong ka ki shong pyrshah ia kito ki dkhot jong ka seng synshar. Kumta la khot ia ki ki seng pyrshah. La khot ruh ia ki kumta namarba ki ieng pyrshah ia kano kano ka jingleh ka seng synshar lane ia ki ain ki kanun bad ki jingtrei kam jong ka.

Ki seng ki trei kam ha ki ar rukom : hapoh bad shabar ka iing Dorbar. Hynrei ka Seng synshar bad ka seng pyrshah ki iapher ha ka rukom trei kam. Ka seng synshar ka don ka kamram kaba khia jong ka ban peit ia ka synshar khadar jong ka ri ne ka jylla. Kumta ka thaw ia ki ain ki kanun na ka bynta ka synshar khadar. Ia kine ki ain jong ka ka wanrah pat ha ka iing Dorbar ban ioh ia ka jingmynjur. Ka seng synshar ka wanrah ruh ia ka jingmang pisa tyngka kaba donkam ban pylut ha kaba trei kam trei jam.

Haba ka seng Synshar ka wanrah ia kine ki ain ki kanun lane ki jingmang pisa tynga, ki Seng Pyrshah ki ioh ia ka lad ban pyni bad kdew ia ki jingduna jong ka synshar khadar. Ki ai ruh ia ki jingai jingmut jong ki kumno ban pynbha shuh shuh ia ka synshar khadar.

Shabar ka iing Dorbar pat ka seng synshar ka peit bad ka pyniaid ia ka synshar khadar. Ka peit ba ka jingsynshar kan iaaid beiti iaaid ryntih. Ka peit ba ki plan jong ka baroh kin trei kam. Ka peit ruh ia ki jingeh ki paidbah.

Ki seng pyrshah ruh ki don la ki kam jong ki. Ki peit kumno ka synshar khadar ka iaaid. Haba ki iohi ia kino kino ki jingduna, ki kdew ia kata bad ki ai jingmut kumno ban pynbha. Ki ruh ki peit ia ki jingeh ki paidbah.

'Teng teng pat haba don kano kano ka kam kaba kham ktah ia ka jingpyrkhat ki paidbah, ki Seng Synshar lane ki Seng Syrshah ruh ki khot ia ki jingialang paidbah ban pynshai ia ki paidbah shaphang kata ka kam.

Ha ka synshar paidbah, ki seng sain pyrthei ki long kiba donkam. Ki don ki jingkit khlieh kaba khraw. Lyngba ka jingtrei kam jong ki, ki lah ban kham pynshai bad kham pynsgew-thuh ia ki paidbah. Ka shong shibun eh ha ka jingialam ki rangbah jong kito ki seng hi.

LYNNONG 8

KA RI INDIA

Ka Ri India ka long kawei na ki Ri kiba
 heh bad kiba bun briew bha. Ha ka jingbun
 briew, ka long kaba lai ha ka pyrthei.

Shwa ban wan u Phareng ka ri India ka dei
 ka ri jong ki Syiem bad ki hima ba laitluid.
 Kine ki hima ki don la ki syiem bad ki nong-
 synshar.

Ha kata ka por, kine ki hima ki ialch thma
 dain-shi-dain para ma ki. Kawei ka hima ka
 kwah ban pyniar la u pud u sam. Kumta ka
 hiar thma ia kawei pat ka hima.

Ha kata ka por, ka ri India ka long kaba
 pawnam bha ha ka jingriewspah. Kane ka ring
 ia kiwei pat ki jaitbynriew na shabar. Kumta
 kiwei pat ki jaitbynriew ki wan sha ri India. U
 Alexander jong ka ri Greece uba long u nong-
 ialam shipai ba shyrkhei u la wan sha ri India
 ha ka snem 326 shwa u Khrist. Hadien jong u
 la wan pat sa ki Arab. Ki Arab ki la jop bun ki
 hima ha ri India.

Hadien ki Arab la wan sa kiwei pat ki jait-
 bynriew na Europ (Iurop). Kine ki la wan nyng-
 kong kum ki nongkhaii. Kiba nyngkong kiba la
 wan ki long ki nong Portugal (Porshukal). Kine
 ki la ioh knieh ia ki jaka kiba sha tduh eh ka ri
 India. Hadien jong ki la wan sa ki French lane
 ki Nongphrans. Kine ruh ki la ioh knieh katto-
 katne ki jaka. Marbud bad ki, la wan sa ki

Phareng. Ki ruh ki la wan nyngkong tang kum ki nongkhahi. Hynrei ki la long ki briew kiba kham stad. Da ka buit bad jingstad jong ki, ki la ioh haduh ban synshar ia ka ri India baroh kawei.

Hadien ba ki phareng ki la ioh ban synshar ia ka ri India, ki la nang pvniar ia u pud u sam jong ki. Ki la wan poi shaduh kine ki lum jong ngi. Ha ka snem 1826, ki la ialeh thma bad ki Syiem Khasi ba la ialam da u Tirot Singh, U Syiem Nongkhlaw. Ki la pyndem ia u bad ia kiwei pat ki Syiem khasi. Ki la pynlong ia ka ri jong ngi kum kawei na ki bynta ka hima bah jong ki. Kumjuh ruh ki la pyndem ia ki Syiem Jaintia ha ka snem 1835. Hadien kata ki sa dakhoh ia ka ri Jaintia baroh kawei.

Ka jingsynshar nongwei kam shym la pynhun ia ki briew ka ri India. Kim sngewhun ban shah synshar ha kiwei pat. Kumta ki nongialam ka ri India ki la sdang ia ka jingkhah ban ioh pat ia ka jinglailuid. Ka jingialeh ka la sdang jur naduh ka snem 1920 haba u Mahatma Gandhi u la mih kum u nongialam. U Gandhi u la ialam ia ka jingialeh da ka lynti kaba jai jai, da ka bor ka jingiaishah bad ka jinglen lade. U khot ia kane ka rukom ialeh ka Satyagraha (Satiakraha). Hapoh ka jingialam jong u ka ri India ka la ieng tylli lang kawei haduh ba kan da jop syndon thiaw. Ka la ioh ia ka jinglailuid ha ka 15 tarik u Nailar, 1947.

Ki Hima Khasi ki la long kiba lailuid ha shwa ka jingwan u Phareng. Haba ka ri India ka la ioh ia ka jinglailuid, ki hima

Khasi ruh ki rung noh hapoh ka ri India da ka jingiateh kular. Kumta ki sah hapoh India haduh mynta.

LYNNONG 9

KA KONSTITIWSHON KA RI INDIA.

Hadien ka jinglaitluid ka ri India ka la thaw la ka jong ka Konstitiwshon. Ka la shim por haduh 2 snem 11 bnai ban pyndep ia ka. La sdang pyntrei kam ia ka naduh ka 26 tarik u Kyllalyngkot, 1950.

Ka Konstitiwshon ka long kum ka iit khmih. Na ka lah ban iohi bad ithuh ia ka rukom synshar khadar jong kano kano ka ri. To ngin peit ia ki mat ba kongsan jong ka Konstitiwshon ka ri India.

1. Ka Konstitiwshon ka ri India ka long kaba la thoh, kata, kaba la thoh lut tiak-pa-tiak ia ki kyndon baroh kiba donkam. Ka long ka kot Konstitiwshon kaba heh tam ha ka pyrthei.

2. Ka Konstitiwshon ka ri India ka pyni ba ka ri India ka long ka jingiasoh lang jong ki jylla. Kata ka mut ka ri India ka don artylli ki Sorkar - Ka Sorkar Pdeng (ne Sorkar India) bad ki Sorkar Jylla.

3. Ka Konstitiwshon ka ri India ka ai la ka jingsynshar lyngba ki Dorbar Thaw Ain.

Kumta ngi don ki Dorbar thaw ain ha ka sorkar India bad kumjuh ruh ha ki sorkar jylla.

4. Ka Konstitiwshon ka ri India ka pynlong ia ka ri India, ka ri bym iashah niam. Kata ka mut, baroh ki niam ha ka ri ki don ka jinglailuid ban mane Blei katkum ka jingngait jong ki. Ki don ruh ka hok ban pynphriang la ka niam.

5. Ka Konstitiwshon ka ri India ka ai ha ki nongshong shnong baroh ia ki hok tynrai ba u briew u donkam kum u nongshongshnong bad kum u briew hi.

6. Ka Konstitiwshon ka ri India ka buh ruh ia ka rukom synshar kaba kham kyrpang ia ki riewlum kiba don shatei lam mihngi.

Ka Konstitiwshon ka long ka tynrai jong ka bor kaba ki nongsynshar ki ioh. Kim lah ban faid pyrshah ia ki kyndon jong ka.

LYNNONG 10

KA RI INDIA BAD KI JYLLA JONG KA.

La pynlong ia ka ri India da ka jingiasnoh lang jong ki jylla baroh. Kumta ngi don artylli ki sorkar - Ka Sorkar Pdeng (lane ka Sorkar India) bad ki Sorkar Jylla.

Ka Sorkar India ka don la ka jong ka dorbar thaw ain. Ka don artylli ki ling Dorbar. Kawei ka dei ka Lok Sabha bad kawei pat, ka

Rajya Sabha. Ia kine baroh ar la khot kyllum PARLIAMENT (Parliamen). Ia ki dkhot jong ka la khot ki M.P. lane ki Member of Parliament.

Ryngkat bad ka Dorbar Thaw Ain, ka Sorkar India ka don ruh la ki jong ki khlieh nongsynshar. U nongsynshar uba ha khlieh tam eh u dei u President. Hapoh jong u u don u Vice-President. Nalor kine ki don ruh ki Ministar. U nongialam jong ki Ministar u dei Prime Ministar (Praim Ministar).

Ka sorkar India ka don la ka jong ka Nongbah. Mynta ka dei ka New Delhi. Hangne ki don ka ling Dorbar, ka Ophis Secretariat (Sikretariat) bad kɨ jaka shong ki Rangbah Nongsynshar baroh.

Kumba long ha ka Sorkar India, kumta ruh ka long bad ka Sorkar jylla. Ki sorkar jylla ruh ki don la ki jong kɨ dorbar thaw ain. La khot ia ki, ki Legislative Assembly (Lejisletib Assembli). Ia ki dkhot jong ki la khot lyngkot ki M.L.A. kaba mut ki Member of Legislative Assembly.

Ki jylla ki don la ki jong ki khlieh duh nongsynshar. Uba ha khlieh eh u dei u Lat. U Lat u don hapoh jong u ia ki Ministar. Ia u nongialam jong ki Ministar la khot u Chief (Shiep) Ministar.

Ki jylla ki don la ki jong ki nongbah jong ki. Ka Shillong ka long ka nongbah jong ka jylla Meghalaya jong ngi. Ka Kohima pat ka dei ka jong ka Nagaland, bad kumta ter ter. Ha kine ki jylla ki don ki Dorbar Thaw Ain,

ka Ophis Secretariat bad ki jaka shong u Chief Minister bad ki Minister jong u.

Ki don kiwei pat ki jylla kiba hap beit hapoh ka jingpeit ka Sorkar India. Ia kine la khot ki Union Territories lane ki jylla sorkar India. Ka Arunachal Pradesh bad ka Mizoram ki dei kiba kum kine ki jylla. Ka Sorkar India ka mang ia ka jinglut jingsep bad ka pisa tyngka jong ki.

Kine ki jylla ki don la ki jong ki Dorbar Thaw Ain. U Chief Minister bad ki Minister. Hynrei ia u khlieh duh nongsynshar jong ki la khot u LIEUTENANT GOVERNOR.

Ka Sorkar India ka long kaba ha khlieh eh. Ka long ruh kaba kham khlain. Ka trei ia ki kam kiba iadei salonsar ia ka ri baroh kawei kum ka jingiada ri, ka jingbuh ia ki shipai ki swar, ka jingshon pisa tyngka, ka jingpyniaid ia ki rel, ki iingdak, ka ilekshon bad kiwei pat.

Ki Sorkar Jylla pat ki trei ia ki kam kiba iadei tang bad ki briew jong ka jylla jong ki hi. Ka Konstitiwshon ka la mang lypa ia ki kam ba ki lah ban trei kum, ka jingnang jingstad, ki surok ki syngkien, ka rep ka riang, ka jingkoit jingkhiah bad kiwei kiwei pat.

Ki don ruh ki kam kiba ka sorkar pdeng bad ki sorkar jylla ki lah ban iatrei ryngkat, kum ki karkhana, ka ding ilektrik, ki kam kot-khubor bad ki kor shon kot bad kiwei kiwei de.

Wat lada la phiah ia ki kam kumne, ka sorkar India kc don hi la bor ban thaw ain halor ki kam jong ka jylla.

LYNNONG 11

KI TNAT TREI KAM

Ha ka synshar khadar ka Konstitiwshon ka la pyniabynta ia ki tnat trei kam ha la ki jong ki jong ki bynta. Kim dei ban ia tyng-khuh kawei ia kawei pat. Kawei ka tnat kam dei ban tam ne trei ia ka kam jong kawei pat. Kine ki tnat ki don lai tylli - Ka Dorbar Thaw Ain, Ka Sorkar bad ka Kashari.

Ka Dorbar Thaw Ain:-

Ka kamram jong ki Dorbar Thaw Ain ka long ban thaw ia ki ain ki kanun kiba i don-kam na ka bynta ka jingpyniaid beit ia id ryntih ia ka synshar khadar bad na ka bynta ka jingbha jingmat jong ki paitbah.

Ka Sorkar:-

Hadien ba ka Dorbar Thaw Ain ka la thaw ia kita ki ain ki kanun, ka dei ka sorkar pat ka ban pyntrei kam ia ki.

Ka Kashari:-

Ka kamram jong ka Kashari pat' ka long ban batai lada kita ki ain ki kanun ki long ne em katkum ki kyndon ka Konstitiwshon, Lada ki ain ki long pyrshah ia ki kyndon ka Konstitiwshon, ka Kashari ka don ka bor ban rai pynduh ia kita ki ain.

Ki Kashari ki don lai tylli ha ki lai kyrdan. Kine ki long - Ka Kashari heh duh (Supreme court) jong ka sorkar India, ka Kashari Jylla (High court) bad ka Kashari Distrik (District court.)

LYNNONG 12.

KI DORBAR THAW AIN

HA KA SORKAR INDIA — Ka synshar paidbah ha ri India ka long lyngba ki Dorbar Thaw Ain. Kumta la buh ia ki Dorbar Thaw Ain ha ka Sorkar India bad ha ki jylla ruh. Mynta ngin iakren shaphang kine ki Dorbar Thaw Ain.

Ka Lok Sabha :

Ka Lok Sabha ka long ka dorbar kaba heh. Ka don baroh 523 ngut ki dkhot. Ia ki dkhot jong ka la jied beit da u paitbah. Ia ka jingjied la pynlong ha manla ki jylla shisien man ka san snem. Namar ia ki la jied da u paitbah, kumta ki mih khmat ha ka Dorbar na ka bynta u paitbah.

Ka Rajya Sabha

Ka Rajya Sabha pat ka long ka dorbar kaba kham rit. Ka don tang 250 ngut ki dkhot. Ia ki dkhot jong ka la jied tang da ki dkhot jong ka dorbar thaw ain jong ki jylla. Ki dkhot jong ka dorbar thawain ki jylla ki jied ia ki dkhot ka Rajya Sabha ha ki dorbar jong ki. U paitbah um don kti eiei ha kane ka jingia jied. Kumta ki dkhot ka Rajya Sabha ki leit mih khmat ia ki jylla, ym ia u paitbah.

Nalor ki dkhot ba la jied da ki dorbar jylla, ka Rajya Sabha ka don ruh ia, kiwei pat ki dkhot ia kiba la thung da u President ka Ri

Iddia. Kine ki briew ki long kiba don ka jing-nang jingstad ha la ki lain ki lain. Ki don napdeng jong ki ki Saiantis, ki nongthoh kot, ki riwtrei ha ka imlang sahleng bad kiwei kiwei pat ki riewnang riewtip ha kiwei pat ki liang.

Ka don kawei pat kaba kham pher ha kane ka dorbar. Man la ka arsnem shi bynta na ka lai bynta jong ki dkhot ki shong thait noh. Kiwei pat ki dkhot thymmai ki wan ban pyndap. Kane ka iai long kumta. Namarkata, kane ka dorbar ka long kaba iai bteng. Kam don jingkut.

Ki bor ka Lok Sabha bad ka Rajya Sabha :

Ka Lok Sabha ka long kaba kham bun ki dkhot. Kumta ka long ruh kaba kham donbor. Ia baroh ki ain ki kanun la thaw da ka Lok Sabha. Hadien kata ia kita ki ain pat la phah sha ka Rajya Sabha ban peit bad bishar. Ka Rajya Sabha ka lah ban ai jingmut hynrei kam lah ban kynyait. Shisien ba ka Lok Sabha ka la kubur, ka Rajya Sabha kam lah leh eiei lait na kaba ai jingmut. Kumta ngi iohi ba ka Lok Sabha ka kham donbor ban ia ka Rajya Sabha.

Ki nongpynlaid Dorbar :

Ka Lok Sabha ka jied hi napdeng ki dkhot jong ka ia u briew u ban pynlaid ia ka dorbar. Ia une la khot u Spikar (Speaker). Ka Dorbar ka la jied ruh sa ia uwei pat u ban iarap ia u Spikar. Ia une la khot u Diputi Spikar (Deputy Speaker).

Ha ka Rajya Sabha pat, u Vice-President ka ri India u pyniaid ia ka dorbar.

Ki Dorbar Thaw Ain Jylla

Kumba long ha ka Sorkar Pdeng (Kmie) ne Sorkar India kumta ruh ka long ha ki Sorkar Jylla. Ki Sorkar jylla ruh ki don la ki Dorbar Thaw Ain jong ki. Ki thaw ia ki ain ki kanun kiba donkam na ka bynta ka jylla jong ki. Namarkata, la khot ia ki ki (Lejisletip Assembli (Legislative Assembly). Ia ki dkhot jong ki la khot ki Member of Legislative Assembly lane haba ong lyngkot, ki M.L.A.

Ia ki nongmihkhmat jong ki Dorbar Thaw Ain jylla la jied man ka san snem da u paidbah. Kumta ki dkhot jong kine ki Dorbar ki mihkhmat ia u paidbah.

Ha ki katto-katne ki jylla kiba heh ki don sa kawei pat ka Dorbar Thaw ain kaba ki khot ka Lejisletip Konsil (Legislative Council. Ia ki dkhot jong ka la tip kum ki Member of Legislative Council lane haba shu khot lyngkot ki M.L.C. Kane ka Dorbar ka iasyriem bad ka Rajya Sabha. Ia ki dkhot jong ka la jied napdeng ki nonghikai skul, ki nongthoh kot, ki riewnang riewtip bad na ki dkhot ka Munisipal.

Hynrei kaba iaaid kam hi ka dei ka Lejisletip Assembli kaba long ka Dorbar Thaw Ain u paidbah.

U nongpyniaid ia ki Dorbar Thaw Ain ha ki jylla la khot u Spikar. Ia uba iarap ia u, la khot u Diputi Spikar. Ia baroh arngut la jied hi da ka Dorbar napdeng ki dkhot jong ka.

LYNNONG 13

KI KHLIEH NONGSYNSHAR.

Baroh ki ri ha ka pyrthei ki don la ki jong ki nongsynshar. Kumta ruh ngi don ha ri India ki nongsynshar kiba dei jong ka Sorkar India bad kiba dei jong ki Sorkar Jylla.

Ha ka Sorkar Pdeng u don u President, u Vice-President, u Prime Minister bad ki Minister jong u. Ha ki jylla pat ki don u Lat, u Chief Minister bad ki Minister jong u.

Ia u President la jied da ki dkhot jong ka Parliament bad da ki dkhot jong ki Dorbar Thaw Ain jong ki Jylla. Hynrei uno uno u briew uba ialeh ia kane ka kam um dei ban long u dkhot jong kano kano ka Dorbar Thaw Ain.

Ia u Vice President pat la jied tang da ki dkhot ka Parliament.

U President u don ka bor kaba iar. U long u khlieh duh jong ki shipai ki swar. U long u khlieh duh jong ka ri bad kumta u mihkhmat ia ka ri sha kiwei kiwei pat ki ri, Dei namarkata ka daw ruh ba ki nongkit tien ri (Ambassador) na kiwei pat ki ri ki ju wan sha u President ban ai ha u ia ka kot thung nongmihkhmat ne ambassador. U President u thung ruh ia u Myntri Rangbah Duh bad ia ki myntri jong u. U President u don khamtam eh ia ka bor ban shim hi ia ka jing-

shar haba ka synshar khadar ha ka ri ka don
ha ka jingkulmar bad ka jingbymiaid beit.

U Lat pat u long u khlieh duh jong ka
jylla. Ia u ym shym la jied hynrei la thung da u
President. U Lat barobor um dei u briew na
kajuh ka jylla. U dei ban long na kawei pat ka
jylla.

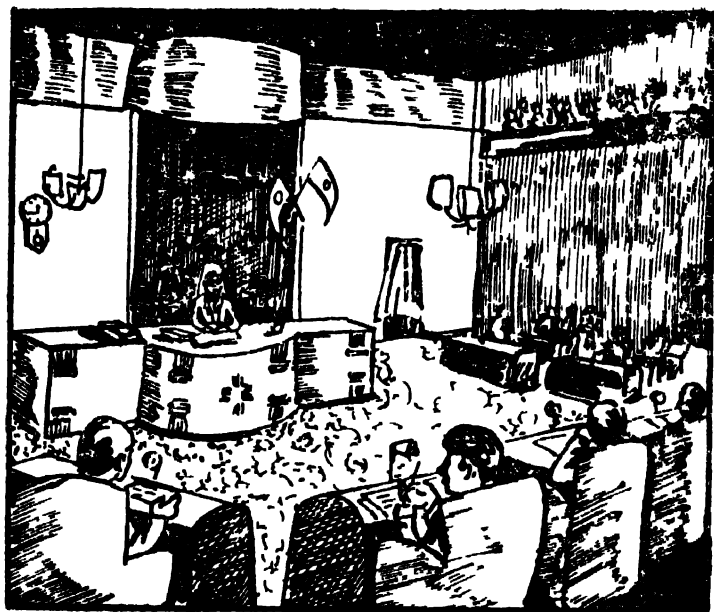
Namar ba la thung ia u da u President ka
Sorkar India, kumta u Lat u ieng kum u nong-
mihkhmat jong ka Sorkar India. U peit ia ka
jingiaid beit ka synshar khadar ka jylla. Haba ka
synshar khadar jong ka jylla ka don ha ka kyn-
rum kynram u phah khubor sha u President bad
u kubur ba u President un shim hi noh ha lade
ia ka jingsynshar. Haba u President u leh kumta,
ka Dorbar Thaw Ain ka jylla ka kut bad ka
dam nob. Ka jingsynshar ka hap beit noh ha u
President. U President pat u synshar lyngba u
Lat.

Kumba long u President, U Lat ruh u don
ka bor ban thung ia u Myntri Rangbah Duh ka
jylla bad ia ki myntri jong u.

Shaphang u Myntri Rangbah Duh ka Sor-
kar Pdeng ne ka Sorkar Jylla bad ia ki Myntri
jong ki, ngin lap ha ka lynnong kaba bud.

Ka Jingthep bud

Ka Jingialang Dorher ha ka Dorbar Thaw Ain.

Ka Jingkren bad Jinglolang paidbah

Ka Proseshon paidbah.

LYNNONG 14

KA SORKAR BAD KUMNO LA PYNLONG
IA KA

Ka ktien 'Sorkar' ka long kaba ngi ju iakren man la ka sngi. Kumta ngi dei ban tip bad sngewthuh bha aiu ngi mut da kane ka ktien ha ka synshar khadar.

Ha ka synshar paidbah ia ka sorkar ruh la jied da u paidbah. Hynrei shwa ban pynlong ia ka sorkar man ka san snem la pynlong shwa ia ka jingiajied paidbah ia ki nongmihkhmat sha ka Dorbar Thaw Ain. Ha kane ka jingiajied paidbah, ki seng sain pyrtnei ki pynmih bad ki buh ha khmat u paidbah ia ki briew jong ki ki ban ialeh ha ka jingiajied paidbah. Ki paidbah pat ki jied ia la ki nongmihkhmat na la ki jaka jaka jong ki. Hadien ba la dep ka jingiajied paidbah, kano kano ka seng sain pyrtnei kaba ioh bun eh ki briew kiba shah jied, ka ioh ia ka bor ban pynlong ia ka Sorkar.

Ia ka Sorkar pat la pynlong ha kane ka rukom. Kato ka seng kaba ioh bun eh ki nongmihkhmat, ka ialum dorbar shwa para dkhot. Ha kata ka dorbar jong ki ki jied ia uwei u ban long u nongialam jong ka Seng. Dei uta u nongialam jong ki u ban long u Myntri Rangbah Duh. Ia kane ka jingjied nongialam, sa pyntip pat sha u Lat. Nangta u Lat un sa khet pat ia uta u nongialam ban pynlong ia ka sorkar jong u. Ynda la ioh kum kata ka jingkhoh na u Lat,

u nongialam u sa jied pat ma u ia ki para nongiatrei lang bad u. Ia kine u jied tang napdeng kito kiba jop ha ka Ilekshon. Hadien ba u la jied kumta, u sa pyntip pat ia ki kyrteng jong ki sha u Lat. Hadien kata u Lat u sa pynsmai ia u Myntri Rangbah Duh bad ki Myntri jong jong u. Hadien ka jingsmai ki Myntri ki la long ka Sorkar bad ki sa lah ban shimti ia ka jingsynshar. Kumta ngi iohi ba ka 'Sorkar' ka kynthup ia u Myntri Rangbah Duh bad ki Myntri Korbarri jong u baroh. Ia kane ka kynhun ki Ministar la ju khot ka COUNCIL OF MINISTERS lane ka Konsil jong ki Ministars.

Kane ka rukom pynlong sorkar ka long kumjuh ha ka Sorkar Pdeng ruh, tangba ha ka jaka u Lat, u don noh da u President.

Ha ka Sorkar Pdeng ne ha ki Sorkar jylla, ki Myntri ki don lai jait. Ki Myntri Heh Duh (Cabinet Minister), ki Myntri Pdeng (State Minister (bad ki Myntri rit duh (Deputy Minister)).

Dei kane ka kynhun myntri kaba pyrkhat bad kaba pyntrei kam ia ki ain ki kanun bad ki kam ki jam ha ka jylla ne ha ka ri. Dei ma ka kaba bat ia ka bor baroh. U President ne u Lat ki pyndonkam ia ka bor jong ki tang hadien ba ka kynhun myntri ka la ai jingmut ban leh kumta.

KA SORKAR SYNROP : Haba ngi iakren shaphang ka Sorkar, ngi kynmaw ba ka ju don ruh ka Sorkar syurop, kata ka mut ka Sorkar ha kaba la pynlong Sorkar da ka jingiasynrop lang

jong ki seng sain pyrthei ar ne lai tylli ne tam ban ia kata. Ka jingjia kaba pynwan ia kane ka long ba teng teng ka jia ba ym don kano kano ka seng kaba ioh kham bun ki nongmih khmat kat ban pynlah ia ka ban pynlong Sorkar. Ha kaba kum kata ka khap, ar ne lai tylli ki seng ki ia mynjur lang noh ban pynlong Sorkar. Ka nuksa kan kham pynshai ia kane : ha ka Dorbar Thaw Ain kum ha Meghalaya, ki dkhot ki dei ban don 60ngut. Kumta kano kano ka Seng ka dei ban ioh la kumno kumno 31 ngut ne tam khnang ba kan lah ban pynlong Sorkar da lade hi marwei. Hynrei ka lah ban jia ba ym don na kano kano ka Seng kaba lah ban ioh katta ngut ki dkhot. Haba ka long kumne, ki seng ar ne lai tylli ki ia synrop lang noh ban pynlong sorkar. Ia kane hap hi ban leh, namar lada ym lah ban thaw Sorkar, ka jingsynshar kan hap beit noh ha kti u President u ban synshar lyngba u Lat.

Kane ka jingsynrop jong ki seng ban pynlong Sorkar kam mut pat ba kita ki Seng ki la ialong shitylli. Ki seng ki neh hi ha la ka jong ka jinglong kyrpang jong ki. Ki shu iawan lang ha ka jingmynjur tang ban ioh pynlong Sorkar ban lait na ka jingshim ia ka jingsynshar da u President.

LYNOONG 15

KA JINGJIED NONGMIHKHMAT LANE
KA ILEKSHON.

Ka Ri India ka dei ka Ri jong ka jingsyn-shar paidbah. U paidbah u jied hi ia ka Sorkar kaba u mon. Ia kane la leh lyngba ka jingiajied paidbah (Ilekshon) shisien manla ka san snem ia ki nongmih khmat sha ki Dorbar Thaw Ain ha ki jylla lane sha ka Dorbar Thaw Ain Pdeng (Parliament).

Hynrei ym baroh ki nongshong shnong kiba lah ban jied nongmih khmat. Kiba lah ban long ki nongjied ki long tang kine :

1. Ki briew kiba long ki nongshong shnong ka ri India.
2. Ki briew kiba la don bad palat ia ka 21 snem karta.
3. Ki briew kiba bha khlieh (Kata ki briew ki bym duna ha ka rukom pyrkhat) bad kito kiba lait na ka kam runar.

Ka jingiajied nongmih khmat ka dei ban long kaba hok, kaba ia id beit bad ka bym don kano kano ka jingshah shiliang khmat. Ban long kumta, u President ka ri India u la buh ia uwei u briew ban peit ia ki kam baroh kiba iadei bad ka jingiajied nongmih khmat. Uta u dei u Ilekshon Kommishnor (Election Commissioner). Une u del u rangbah lane u khlieh duh jong ki kam ilekshon ha ka ri.

Ban shu pynkynmaw biang ki paidbah kim lah ban jied ia u President, u Vice-President bad ia ki dkhot ka Rajya Sabha. Tang kito kiba la long lupa ki dkhot jong ki Dorbar Thaw Ain kiba lah ban shim bynta ha ka jingiajied ia kitei ki briew.

Ka jingjied nongmih khmat ka long ka kamram kaba kyntang jong uwei-pa-kawei u nongshong shnong uba la lah ban jied. Kam long tang ka kamram, hynrei ka long ka hok tynrai jong u hi. Dei da ka jingpyndonkam hok ia kane ka hok bad ka jingpyndep hok ia kane ka kamram ba u nongshong shnong u lah ban jied ia ka Sorkar kaba u kwah bad kaba u mon. Hangne ka shong ka bor u paidbah. Kumta ka long ka jingbakla kaba khraw shibun eh ban leh sting bad leh bym suidniew ia kane ka hok bad ka kamram ba la ai ha ngi.

LYNNONG 16

KA DISTRIK KONSIL

Ngi la iakren shaphang ka synshar khadar jong ka Ri India ba iar. Mynta to ngin pule ruh ia ka synshar khadar ha kane ka jylla jong ngi ha kaba don ka Sorkar rit, ka Distrik Konsil.

Ma ngi ki riowlum ngi long ka jaitbyn-riew kaba kyrpang bad kaba pher shibun na kiwei kiwei pat ki nongIndia. Ngi don la ka

ktien, ki riti ki dustur bad ka niam la jong. Ngı don wat ka rukom synshar khadar la ka jong hi. Ngım kwah ba kine ki jinglong kyrpang kin duh kin dam noh. Kumta ruh ka long ka jingkwah jong ki nongsynshar ka ri India. Kumta la pynmih ia ka rukom synshar kaba kyrpang ia ngı ki riewlum hapoh ka Konstitiwshon ka ri India. Kane ka rukom synshar kyrpang ia ngı ki riewlum ka don ha ka bynta jong ka Konstitiwshon ba la khot ka Shedul kaba hynriew (Sixth Schedule). Dei hapoh kane ka jingsynshar kyrpang ba la thaw ia ka Distrik Konsil.

Ka Dorbar Distrik Konsil kaba nyngkong eh ka la shong ha ka shitarik u Naitung, 1952.

Ha ki shiphew snem kiba nyngkong, ngı don tang kawei ka Distrik Konsil na ka bynta ka ri lum Khasi-Jaintia baroh kawei. Da ka jingkwah ki paidbah ha ri lum Jaintia, la ai ha ki ia la kajong ka Distrik Konsil naduh ka shitarik u Nohprah, 1964. La tip ia ka kum ka Jaintia Hills Autonomous District Council.

Ka Distrik Konsil ha ri lum Jaintia ka don baroh 19 ngut ki dkhot. Na kine, 16 ngut ki long kiba la jied da u paidbah ha ka ilekshon. Ia ki 3 ngut kiwei pat la shu thung da u Lat.

Ki Dkhot ka Distrik Konsil :

La ju tip ia ki dkhot ka District Konsil kum ki M.D.C. lane ki Member of District Council. Ki don baroh 30 ngut. Na kine tang ia uwei la thung da u Lat Jylla. Ia kiwei pat

la jied da u paidbah shisien man ka san snem ha ka Ilekshon Kine ki dkhoh ki pynlong ia ka dorbar Distrik Konsil.

Ka Sorkar Distrik Konsil :

Ia ka sorkar Distrik Konsil la thaw ha ka dur bad ka rukom kumba la leh ha ka sorkar Jylla. Kano kano ka seng sain pyrthei kaba ioh bun eh ki dkhoh ha ka Dorbar ka ioh ban thaw Sorkar bad ban synshar. Ia ka Sorkar Distrik Konsil la khot ka Eksekiwtip Komiti (Executive Committee). Kane ka Sorkar ka kynthup ia u khlieh duh jong ka ba la khot u Shiep Eksekiwtip Membar (Chief Executive Member) lem bad ki para dkhoh jong u ba la khot Eksekiwtip Membar (Executive Member). La thung ia ki baroh da u Lat ka jylla.

Haba jia ba ym don kano kano ka seng kaba ioh majoriti lah ban pynlong Sorkar da ka jingiasynrop lang jong ki parti ar ne lai tylli. Kumta ki pynlong ia ka Sorkar Synrop kumba lah ban long ruh ha ka Sorkar jylla.

Ka Kashari :

Ha ka Distrik Konsil ka don ruh ka Kashari kaba peit bad bishar ia ki kam ki jam kiba iadei bad ki riwulum.

Ki bor ka Distrik Konsil :

Kum ka Sorkar rit ka Distrik Konsil ka don katto katne ki bor ba la pynkhamti ha ka.

Da kine ki bor ka pyniaid ia ki kam ki jam bad ka shyshar khadar jong ka. Katto katne na ki bor jong ka ki long :

1. Ka lah ban thaw ia ki ain ki kanun kiba iadei bad ki khlaw ki btap, ka jingthung ia ki Syiem bad kiwei pat ki nongsynshar kat kum ki dustur Khasi. Ka thaw ruh ia ki ain kiba iadei bad ki dustur ioh pateng, ka iapoi kha poi man bad kiwei kiwei pat ki ain kiba iadei bad ki riti ki dustur ki Khasi.
2. La pynkup ruh ha ka ia ka bor ban thaw ia ki skul rit, ki dispensari, surok, ki iew ki hat, ki puug ri dohkha bad jingri dohkha bad kiwei kiwei pat. Ka lah ruh ban oh khajna halor ki khyndew ki shyiap, ka khaii pateng, ki skul, ki dispensari, ki surok, ki kali, ki lieng, ki jingdie jingthied kiba wan die sha iew sha hat.
3. Kawei pat ka bor jong ka ka long ba ka lah ban pyrkhing ia ka jingwan khaii jong kito ki bym dei ki riwlum. Ka lah ban thaw ia ki ain ba ki nongkhaii ne nongai ram ki bym dei ki riwlum ba ki dei ban da ioh ia ka laisen.

Hapdeng kine ki bor baroh, ka Distrik Konsil kam pat biang satia ban iada ia ngi u riwlum. Kane ka la pynmih ia kawei pat ka jingkhieh — ban ioh ia ka jylla ba pura la ka jong ia kaba la ai ruh ha ngi. Kata kan long ka sob-jek jong kawei pat ka lynnong.

LYNNONG 17

KA MEKHALAIA.

Ka Distrik Konsil ka long ka sorkar kaba rit. Ka don ka bor kaba rit. Kam pat biang ban iada ia ngi ki riwlum na ka jingshah khniot ha kiwei pat ki jaitbynriew kiba kham bun paid, kiba kham stad bad kiba kham roi. Ka bor kaba kham khraw hi ka dang don bad ka Sorkar jylla. Ha kata ka por ka dang dei ka Sorkar Assam.

Namar ba ki riwlum ki sngewthuh ba kim pat ioh ia ka bor kaba pura ban synshar hi dalade ia lade, kumta ki la iakhih ban ioh noh la ka jong ka jylla riwlum kaba kyrpang bad ban iakhlad noh na ka Assam. Baroh ki riwlum - ki Khasi-Jaintia, ki Mikir, ki Kashari bad ki Mizo ki la iasnoh kti bad iatylli lang ha kane ka jingialeh.

Ka jingialeh ban ioh la ka jong ka jylla riwlum kaba kyrpang ka la sdang naduh ka snem 1954. Ka jingialeh ka la long da ka lynti kaba jai-jai, da ka ktien ka thyllied bad da ka nia ka jutang. Hapdeng kane ka jingialeh, ka jingkihih kaba kham jur ka la sdang ha ka snem 1960. Ha kane ka snem ka Sorkar Assam ka la pynmih ia ka ain ban pynlong ktien sorkar ia ka ktien Assamese. Kane ka la pynkihih niat ia u paid riwlum baroh bad ki la iatylli lang kawei mlon. La seng ia kawei pat ka seng lang ki riwlum ba la ip kum ka All Party Hill Leader's Conference (APHLC).

Da ka jingialeh shitom bad da ka jingiatylli lang jong baroh ki riwulum, la lah ban pynsgew sha ka Sorkar India ia ka jingkwah bad ka jingangnud u paid riwulum. Ka Sorkar India ka la iohi ia ka jingangnud bad ka jingmut ba skhem jong ki riwulum. Ka la pyrshang da ki lad kiba bun ban pynhun ia ka jingkwah ki riwulum. Hynrei ki riwulum ki la neh ha ka jingangnud jong ki hi ban ioh la ka jong ka jylla ba kyrpang. Khatduh ka Sorkar India kam banse ban pynhun ia ka jingangnud ki riwulum. Ka la ai ia ka jylla ba kyrpang ban synshar hi naduh ka 2 tarik u Iaiong 1970. La pynkyrteng ia kane ka jylla thymmai da ka Mekhalaia. Ka dei ka ktien Sankrit kaba mut, "Ka Ri jong ki Lyoh."

Kane ka jylla ka long kaba kham duna ha ka bor. Kam pat da long ka jylla kaba pura nadong shadong. Ka dang duna ha ki katto katne ki bor. Kumta ka Sorkar Mekhalaia hi ka la dawa ia ka jylla kaba pura nadong shadong. Tang shisnem shiteng hadien ka Sorkar India ka la pynlong noh ia ka Mekhalaia ka jylla kaba pura nadong shadong ka bym hapeiei shuh ha ka Sorkar Assam. Kam pher shuh na kiwei kiwei pat ki jylla ha ka Ri India. La plie ia kane ka jylla ba pura da ka Myntri Rangbah Duh ka Sorkar India, ka Mrs. Indira Gandhi ha ka 20 tarik u Kyllalyngkot (January) 1972.

Ia ka jylla Mekhalaia la pynlong tang da ki riwulum Khasi-Jaintia bad Garo. Kiwei pat ki riwulum kiba la ia don kti lang ha ka jingialeh ki kynriah noh hapteng ka jingialeh. Ki Mizo

ki mih noh ban iaid ha la ka jong ka lynti. Ki Mikir bad ki Kashari ruh hadien ki jied ban sah noh hapoh ka Assam.

Ha kaba sdang ka Mekhalaia ka don ar tylli ki Distrik Ka Distrik Garo bad ka Distrik Khasi-Jaintia. Hadien la pynlong ia ka rilum Jaintia kum ka Distrik kyrpang. Kham hadien shuh shuh la phiah Distrik shuh sa ar tylli. Kawei ka long ka West Garo Hills Distrik bad kawei pat ka West Khasi Hills Distrik. Kumta mynta ngi don baroh 5 tylli ki Distrik. Kine ki long :

1. Ka Distrik East Khasi Hills kaba don ka nongbah ha Shillong.
2. Ka Distrik West Khasi Hills kaba don ka nongbah ha Nongstoin.
3. Ka Distrik East Garo Hills kaba don ka nongbah ha Williamnagar.
4. Ka Distrik West Garo Hills kaba don ka nongbah ha Tura.
5. Ka Distrik Jaintia Hills kaba don ka nongbah ha Jowai.

Hapoh kine ki Distrik baroh la buh ia u khlieh duh nongsynshar ban peit ia ki kam ki jam baroh jong ka Distrik. Une u long u Diputi Kommishnor (Deputy Commissioner) lane ha-ba shu khot lyngkot u D.C.

Mynta ba ngi la ioh la ka jong ka jylla, ka lynti ka la plie ba ngin nang roi bad nang kiew sha jrong. Ka shong shibun eh ha ka jingstad jong ki nongialam jong ngi.

LYNNONG 18**KI HOK BAD KI KAMRAM JONG U
NONGSHONG SHNONG.**

Kum ki nongshong shnong ngi don la ki hok ba la ai ha ngi da ka Konstitiwshon. Ka Konstitiwshon ka buh ruh ha ngi ia ki kamram ba ngi donkam ban pyndep. Kine harum ki long ki hok ba kham kongsan jong ngi :

KA HOK BAN IM : Kane ka mut ba ngi don ka hok ban im bad ban iada ia lade. Kumta ngi don ka hok ban iada bad ban ioh ia ka jingiada na ka Sorkar ruh.

KA HOK IM LAITLUID : Da kane ka mut ba u nongshong shnong u don ka hok ban im laitluid ha kano kano ka bynta jong ka ri. Ka mut ruh ba u briew u don ka hok ban im ha ka rukom kaba u mon.

KA HOK HALOR KA JINGDON JINGEM : Kane ka mut ba u briew u don ka hok ban ioh kynti ia ka spah ka jingdon ka jingem bad ban leh ia ki katba u sngewbit.

KA HOK BAN KREN : Da kane ka hok ka mut ba u briew u don ka hok ban kren laitluid ia kaei kaei kaba u pyrkhat bad u sngewdei.

KA HOK MANE BLEI : Kane ka hok ka ai ha u briew ia ka mon kaba laitluid ban mane Blei bad ban bud ia kano kano ka jingngeit kaba u mon.

KA HOK IARYNGKAT HAKHMAT KA AIN:

Da kane ka hok la mut ba u long iaryngkat hakhmat ka Ain. Ka Ain kam lah ban pyniapher ia uba rit bad uba khraw. Ha khmat jong ka ym don ba heh ym don ba rit. Baroh ki iaryngkat bad ki don hok ban ioh ia kijuh ki jingiada.

KA HOK JIED NONGMIHKHMAT :

Kane ka hok ka mut ba u briew u lah ban iashim bynta ha ka jingiajied nongmihkhmat (Ilekshon). Ka long ka hok kaba uwei pat um lah ban shim noh na u. Ka long ka hok kaba donkam bha ha ka synshar paidbah.

Haba ki nongshong shnong ki don la ki hok, ka mut ruh ba ki don la ki kamram ban pyndep. Kine harum pat ki long ki kamram ba kongsan jong u nongshong shnong :

KA JINGIADA IA KA RI :

Ka long ka kamram kaba kongsan eh jong u nongshong shnong baroh ban iada ia la ka Ri na ka jingwan hiar thma u nongshun. Ki nongshong shnong baroh ki dei ban long kiba la kloi ban shim ia la ka bynta ban iada ia ka ri ha kano kano ka por ba donkam.

KA JINGKOHNGUH IA KI AIN KI KANUN:

Ka Sorkar ka thaw ia ki ain ki kanun na ka bynta ka jingiaid beit ia id ryntih bad ka jingpynroi ia ka ri. Kumta ka dei ka kamram u nongshong shnong ban kohnguh ia ki.

KA JINGSIEW KHAJNA :

Ka Sorkar ka shakri ia ki briew da kaba pyntrei bun ki kam ki ban pynbha lang ia u paidbah. Nangno ka ioh pisa ? Kawei ka lad ka long lyngba ki khajna. Kumta ka long ka kamram jong ki⁹ nongshongshnong baroh ban siew hok ia ki khajna ba ka Sorkar ka la mang.

KA KAMRAM JIED NONGMIHKHMAT :

Ka jingjied ia ki nongmihkhmat kam long tang ka hok, hynrei ka long ruh kamram jong uwei-pa-uwei u nongshong shnong uba la ioh ban leh kumta. Kumta u nongshong shnong u dei ban kit khia ban pyndep ia kane ka kamram

KA KAMRAM HA KA IMLANG SAHLANG:

Kum u nongshong shnong ngi don ka bynta kaba khraw ha kaba iatrei ha ka imlang sahlang. Ka long ka kamram jong ngi ban iatrei lang ha shnong ha thaw na ka bynta ka jingbha lang.

To ngin pyndonkam hok ia ki hok jong ngi bad to ngin pyndep hok ia ki kamram ruh de.

LYNNONG 19.

KI JYLLA HA RI INDIA BAD KI
NONGBAH JONG KI ;

JYLLA

NONGBAH

1. Jammu bad Kashmir	— Srinagar.
2. Himachal Pradesh	— Simla.
3. Punjab	— Chandigarh.
4. Haryana	— Chandigarh.
5. Uttar Pradesh	— Lucknow.
6. Bihar	— Patna.
7. Rajasthan.	— Jaipur.
8. Gujarat.	— Amedabad.
9. Madhya Pradesh.	— Bhopal.
10. Maharashtra	— Bombay.
11. Orissa.	— Bhubaneswar.
12. Karnataka.	— Bangalore.
13. Andhra Pradesh.	— Hyderabad.
14. Tamilnadu.	— Madrass.
15. Kerela.	— Trivandrum.
16. West Bengal.	— Calcutta.
17. Assam	— Dispur.
18. Meghalaya.	— Shillong.
19. Nagaland.	— Kohima.
20. Tripura.	— Agartala.
21. Manipur.	— Imphal.
22. Sikkim.	— Gangtok.

UNION TERRITORIES (KI JYLLA SORKAR INDIA)

1. Arunachal Pradesh.	—	Itanagar.
2. Mizoram	—	Aizawl.
3. Chandigarh.	—	Chandigarh.
4. Delhi.	—	Delhi.
5. Pondicherry.	—	Pondicherry.
6. Lakshawcep.	—	Kavaratti.
7. Dadra bad Nagar-Haveli	—	Silvassa.
8. Andaman bad Nicobar
Islands.	—	Port Blair.
9. Goa, Daman bad Diu.	—	Panaji.

LYNNONG 20

KA SENG LANG KA PYRTHEI.

Ka thma bah kaba nyngkong ka la khie ha ki snem 1914-1918. Ka la wanlam ia ka jingjot jingpra ha ki ri baroh bad ka la pyniap bun bun ki samla. Kane ka jingiohi ka la pynpyrkhat shibun ia ki nongialam ka pyrthei. Ki ioi ba ka thma ka long kaba shyrkhei. Ki la ia pyrkhat kumno ban pyllait ia ka pyrthei na kawei pat ka thma. Kumta ki la seng ia kawei ka seng lang ka pyrthei, ka LEAGUE OF NATIONS.

La seng ia kane ka Seng ba kan wallam ia ka jingshongsuk shongsain ha ka pyrthei. Kan pyrshang ban pyniasuk ia ki ri kiba iakynad bad ialeh para maki.

Kane ka seng ka la lah ban tem katto katne ki jingma. Ka la lah ban pynneh ia ka jingshong suk shong sain katto katne por. Hynrei kam shym lah ban pyllait ia ka pyrthei na kawei pat ka thma. Kumta ka thma bah kaba ar ka la khie ha ki snem 1939-1945. Ha kawei ka liang ki don ki ri kum ka Germany (Jermani), Italy (Itali), Japan. Ka Germany ka long kaba kham khlain bad kaba kham shyrkhei. U nongialam jong ka u dei u Hitler tba la pyntriem rem ia ka pyrthei. Ha kawei pat ka liang la ialam da ka Bilat, ka Amerika (U.S.A) bad ka Russia.

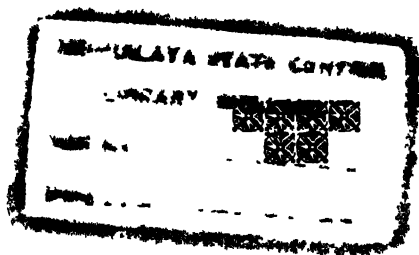
Kane ka thma ka long kaba kham jur bad kaba kham pynjulor. Ka la ktah ia ka pyrthei baroh kawei. Dei ha kane ka thma ba la pyn-donkam nyngkong eh ia u atom bom. Ka Amerika ka la pynhap ia une u bom ha ka nongbah Hiroshima, ha ri Japan ha ka 6 tarik u Nailar, 1945 ha kaba phraphew hajar ngut ki briew ki la iap. Ha ka 9 tarik jong ujuh u bnai pat ka Amerika ka pynhap biang sa ha kawei pat ka nongbah ka Japan, ka Nagasaki ha kaba kumba 40 hajar ngut ki briew ki la iap. Ka jingmysaw bad ka jingiap ba ishyrkhei jong ki briew ka la pynbor ia ka Japan ban pyndem.

Ka Bilat bad ki lok jong ka ki la jop ha ka thma. Hynrei ka jingjulor ka long kaba palat. Sa shisien pat ka la pynpyrkhat biang ia ki nongialam ba ki dei ban don biang ka seng lang jong ki ri ka pyrthei ban iada ia ka pyrthei na kawei pat ka thma. Kumta la seng ia kawei pat ka seng lang ka pyrthei ha ka 24 tarik u Risaw,

1945. La khot ia ka ka UNITED NATIONS ORGANISATION (U.N.O.)

Kane ka Seng ka dang neh haduh mynta. Ka la lah ban wallam ia ka jingsuk jingsain hapdeng bun ki ri kiba ia kynad bad iashrut. Haduh mynta ka la lah ban pyllait na ka thma bah. Nalor ka jingwanlam ia ka suk ka sain, ka U.N.O. ka la pyniar ruh ia ka jingtrei kam jong ka sha kiwei pat ki bynta. Ka don ki tnat trei kam kiba trei ia ka jingnang jingstad, ka bam ka dih bad kiwei pat ki tnat. Ka la iarap ia kito ki ri kiba dang tlot bad sahdien. Ka pynioh ha ki ia ka bam ka dih, ka jingnang jingstad Saians bad ka jingiarap ia kiba shah shitom bad jynjar kum ha ka jingshlei um bad kiwei kiwei pat ki kam ba bha.

Mynta palat 140 tylli ki ri ki long ki dkhot kane ka Seng.

CHECKED

State Central Library
Shillong.

Printed at Scorpio Printers
